

RECENSIES

¶ *Højskolesangbogen*. [18. udg.] København: Folkehøjskolernes Forening i Danmark, 2006. 960 s. ISBN 87-89412-28-1.

¶ *Sanghåndbogen*. Redaktion: Karen Bjerre. København: Folkehøjskolernes Forening i Danmark, 2006. 556 s. ISBN 87-89412-33-8.

Højskolesangbogen hedder den nu officielt, hvor den før hed *Folkehøjskolens Sangbog*, – et faktum, der ikke undgik opmærksomhed i den debat, som den nye udgave, den 18. i rækken, gav anledning til. Den umiddelbare forgænger, 17. udgave, har gjort fyldest siden 1989, længste levetid for en enkelt udgave, siden Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler i 1894 bragte sangbogen til verden som instrument til befæstelse af de åndelige værdier i det samfund i andelsbevægelsens tegn, som opstod på landet samtidig med, at industrialiseringen tog fart i byerne og afstedkom en arbejderorganisering. Siden har sangbogen med en vis træghed tilpasset sig samfundsudviklingen og behovsforskydningerne. Ved siden af *Den Danske Salmebog*, som fremkom i en ny autoriseret udgave i 2002, udgør den det solide grundlag for en væsentlig del af fællessangsudfoldelsen i det danske samfund.

Til sangbogen har der siden 1922 knyttet sig en melodibog, i starten udgivet af de fire komponister, som – ikke blot på denne vis – gav århundredets danske folkelige sang retning og særpræg: Thomas Laub, Carl Nielsen, Oluf Ring og Thorvald Aagaard. Melodibogen (10 udgave, ved Michael Bojesen) er denne gang udkommet samtidig med sangbogen.

Til pakken hører også, som en nyskabelse, *Sanghåndbogen*, der er tænkt snarere som en brugervejledning end som et historisk og kritisk analyserende værk. Grunden blev lagt i 1999, da Gyldendal udgav en håndbog omfattende 250 af sangene i sangbogens 17. udgave. Den nye udgave omfatter de samme sange som sang-

bogens nye udgave og har da også omslagsundertitlen: *En præsentation af sangene i Højskolesangbogens 18. udgave*. Den kan således for alle praktiske formåls skyld opfattes som et helt nyt værk. Sangbogens forord henviser da også en passant til håndbogen for “mere udførlig belysning”, end dens noter til sangene kan give.

Meget tyder på, at håndbogens redaktionelle ideal har været “én sang pr. side”, hvilket kunne have ført til en bog på 572 sider ud over et indledende rids af den folkelige fællessangs historie og et afsluttende af melodihistorien, samt præliminarie- og registersiderne. Det hænder dog, at en sang giver anledning til en artikel over et par sider, eller oftere, at artiklen om den sang, der afgiver overskrift, også behandler en beslægtet sang (evt. flere). Konsekvensen er, at de “sekundære sangkommentarer” kun kan findes via registret.

Det forholder sig nemlig således, at *Sanghåndbogen* anfører digtene i alfabetisk orden efter førstelinjer, altså egentlig ganske vilkårligt. *Højskolesangbogen* har som bekendt ordnet sangene tematisk. Det begynder med “Morgen” og slutter med “Aften”, og ind imellem er der lagt ti afdelinger, af hvilke to tilmed er underinddelt: “Året” efter årstidernes skiften (endda således, at der skelnes mellem “Tidlig sommer”, “Midsommer”, “Højsommer” og “Sensommer”) og “Norden” efter lande (med generøs inklusion af Grønland). Man kunne og burde have valgt det samme ordningsprincip i håndbogen, altså meddelt kommentarerne i sangbogens nummerorden, dvs. i den tematisk bestemte rækkefølge. Et tredje muligt princip – mere antologiagtigt – kunne være at ordne sangene efter forfatternavnene og ordne disse enten alfabetisk eller kronologisk, – hvilket ville give mulighed for en fornuftigere indpasning af de fornødne biografiske oplysninger, evt. for en skitsering af historiens gang gennem materialet.

Mere end en fjerdedel af sangene i 18. udgave er nye. Da totalmængden er uændret, er det samme antal altså gledet ud. Til

bekymring eller fortørnelse for folk, der anlægger det synspunkt, at det tilkommer sangbogen at hæge om “sangskatten” eller “kulturarven”, men til glæde for andre, der med redaktionsudvalget mener, at sangbogen skal afspejle det mere og mere globaliserede samfund, den kommer til at fungere i. Udgået er ældre salmer, sjældent brugte fædrelandssange, en del nordiske sange, som blev medtaget i 17. udgave for at afbalancere den politiske europæisering, osv. Tilkommet er nyere salmer, svarende til, at *Den Danske Salmebog* i 2002 åbnede sig for ganske mange salmer tilkommet siden autorisationen i 1953 af den forrige salmebog. Nye danmarkssange har på tilsvarende vis fået plads, “nye smukke, romantiske eller poetiske sange”, som Elsemarie Dam-Jensen udtrykker det i et indledende udblik over fællessangens historie. Tilbage er de engelske sanges antal forøget.¹

Et så omfattende værk med en så diffus målsætning og med så mange bidragydere (antallet er 85) og i forhold til et så varieret materiale må nødvendigvis falde heterogent ud. En sammenhængende læsning føles som kørsel på en meget ujævn vej. En klarere redaktionel profilering kunne formentlig i nogen grad have rådet bod herpå og bidraget til et tydeligere enhedspræg. Først og fremmest er parafrasen, den prosaiske genfortælling af, hvad sangene “handler om”, for dominerende i sangpræsentationerne.

*

Højskolesangbogen og følgelig også sanghåndbogen spænder fra middelalderlige folkeviser til Peter Laugesens “I’m a photo-

¹ Moderniseringen er diskret markeret på fortitelbladet, hvor ganske vist Niels Skovgaards tegning af den harpespillende barde er bibeholdt, men hvor teksten er ændret – fra det retrospektivt konstaterende (“Det var de danske skjalde, der sang”, fra B.S. Ingemanns *Holger Danske-digt*, 1837) til det prospektivt opfordrende (“Så syng da, Danmark, lad hjertet tale”, fra Kai Hoffmanns prolog til et landssangstævne i 1924).

grapher” (fra digtsamlingen *Divanord*, 2004). Hvor i de ældre udgaver “Salmer” og “Bibelhistoriske salmer og sange” udgjorde to store blokke, i 1989-udgaven omfattende henholdsvis 91 og 20 numre, figurerer “Salmer” nu slet ikke som indholds-kategori, og “Bibelhistorien” figurerer langt fremme i bogen, lige før “Aften”, med kun 11 numre. Salmerne er der imidlertid, men placeret under andre kategorier, som “Tro” og “Liv”.²

N.F.S. Grundtvig tegner sig, her som i salmebogen, for flest sange, med B.S. Ingemann på en overbevisende andenplads. Men på tredjepladsen figurerer Jeppe Aakjær med 18 sange, som anslår en verdslig, folkeligt forankret tone. Den jyske bevægelse, som han gerne henregnes til, var i øvrigt en kompliceret konstruktion, knap nok holdt sammen af andet end netop dette, at hjemegnen gav stof, inspiration og klangbund. Johan Skjoldborg gjorde sig til husmændenes digter og vakte deres selvbevidsthed, mens Thøger Larsen hyldede livet som en kosmisk kraft gennem alt levende under stjernerne. Johannes V. Jensen blev årstidernes forelskede besynger og satsede jo i øvrigt på at tilvejebringe verdslige salmer til årets højtider.³

Men skønt Aakjær som nævnt fastholder sin position, må det også noteres, at hvor han i 1989 figurerede med 24 sange, er tallet nu faldet til 18. Bl.a. har han måttet sige farvel til et par af sine

² Det bør nævnes, at Jørgen Kjærgaard i 2003 udgav en *Salmehåndbog* i to bind (I: *Salmehistorie. Med biografier af forfatterne i Den Danske Salmebog 2002*, 599 s.; II: *Salmekommentar – til salmerne i Den Danske Salmebog 2002*, 730 s.), til afløsning af Helge Dahns *Salmehåndbog. En gennemgang af den danske salmebog*, 1968, 495 s.

³ Som et kuriosum kan nævnes, at Johannes V. Jensen stod højskolen og dens miljø fjernt. I et brev til højskoleforstander Ejnar Skovrup anfører han: “Men jeg vil gerne se Ollerup Højskole, det kan godt være jeg kommer den Vej en Gang paa Motorcykle. Jeg har aldrig set en Højskole.” (10. marts 1922; ikke afsendt.)

socialt engagerede sange, som “Tyendesangen”, – men dog ikke til sangen om Jens Vejmand, som nu gennem hundrede år er blevet båret frem af Carl Niensens melodi.

Også i Johannes V. Jensens tilfælde er der sket en reduktion af tallet. 14. udgave (1951) bragte ni af hans sange, men 15. udgave (1964) nåede op på 12. 17. udgave rummede igen 9, men den nye udgave rummer kun otte.⁴ Udgået er så forskellige sange som “Gensyn med Danmark”, “De danske tålte ikke tvang”, “Englandssangen”, “Tekst til flerstemmig sang” og “Darduses vise”, men tilkommet i 1989 er solhvervssangen “Midsommerteltet, de lyse nætter”, Johannes V. Jensens attack mod Holger Drachmanns midsommervise “Vi elsker vort land”. Teksten er fra 1936, men først i 1971 skrev Åge Nielsen en melodi, der kunne kappes med P.E. Lange-Müllers melodi til Drachmann-sangen, af Leif Ingvorsen karakteriseret som “vanskelig at synge som fællessang”.

Kan man glæde sig over, at “Midsommerteltet” er kommet med, kan man til gengæld undre sig over, at sangen om Ludvig Holberg, “En gammel mager karl, som spiste ene”, stadig er med. Digtet blev i 1922 læst som prolog ved 200-året for åbningen af komediehuset i Lille Grønnegade. Hakon Andersens melodi fra 1950 får i Lisbeth Kiils akavede kommentar et par ord med på vejen, selvom sangbogen gengiver Otto Mortensens fra 1962. Kiil nævner også, at et ældre Holberg-portræt af C. Wilster denne gang er udeladt, – så måske holder Jensens digt skansen, fordi man simpelthen ikke har kunnet undvære det nyere danske sprogs og den danske skueplads’ fader i sangbogen.

Johannes V. Jensen kulminerede som sangskriver i 1920’erne.

⁴ Det kan tillægges, at Jeppe Aakjær og Johannes V. Jensen i 1950 var “de eneste af det 20. århundredes forfattere, der var på læsebøgernes top 20” (Lars Handesten, *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2000, s. 463f).

Fire af de otte sange stammer fra digtsamlingen *Verdens Lys*, 1926. Det gælder "Hvor smiler fager den danske kyst", som digteren fik inspiration til under en tur til Norge, hvor Bjørnstjerne Bjørnsons "Ja, vi elsker dette landet" blev sunget for et kontingent norsk-amerikanere på besøg derhjemme. Jensen læste digtet op i næsten færdig form under et møde på Kalø til fordel for Nationalmuseet, men ikke, som anført i selve sangbogen "ved et besøg af dansk-amerikanere".⁵

Sangen, der i manges bevidsthed kappes med H.C. Andersens "I Danmark er jeg født" om værdigheden som den "rigtige" nationalsang, er i øvrigt gengivet uforkortet. Hvilket blot anføres, fordi ganske mange af de foreliggende indspilninger (alle med Oluf Rings melodi, skønt en halv snes andre foreligger) er imperfekte. Uskikken har muligvis sit udspring i det forhold, at de ældste grammofonplader (78 omdr.) ikke kunne rumme mere end godt tre minutters indspilning. Hvad der følgelig karakteriserer disse indspilninger (af Ejnar Nørby, Aksel Schiøtz og Thyge Thygesen) er da ikke så meget, at de udelader strofer, men snarere, *hvilke* de udelader.⁶

Hvordan nu med H.C. Andersen, kanonkongen par excellence i dansk litteratur? Med seks sange er hans andel faktisk forøget. Nye i sangbogen – såvel som i *Den Danske Salmebog*, 2002 – er "Barn Jesus i en krybbe lå" og "Jeg har en angst som aldrig før". Sidstnævnte har sit udspring i en eksistentiel uro sat på spidsen af den nationale krise i 1864. Det vakte et vist teologisk røre, da den

⁵ *Folkehøjskolens Sangbog* har fra 12. til 16. udgave (1933-74) anført, at digtet er skrevet til Rebildfesten i 1925. Det blev i 17. udgave til, at der på Kalø var tale om et besøg af dansk-amerikanere. Fejlplysningen har bredt sig ud i andre sammenhænge.

⁶ Når derimod Bo Holten på en Musica Ficta-indspilning fra 2000 kun medtager fire strofer, er det utilgiveligt, ikke mindst i betragtning af, at CD'en indgår i serien "Den danske sangskat" som vol. 4, "Højskolesangen".

dukkede op i salmebogen, hvorimod julesalmen, som Jørgen Aabenhus påpeger, er “i overensstemmelse med den kristne tradition”. Der åbner sig her et perspektiv ud mod den omsiggribende diskussion af Andersens religiøsitet, hvor senest Kathrine Lilleør har pointeret hans kristendom og Monica Papazu ligefrem indskrevet ham i ortodoks dogmatik.

Forunderligt er det, at to af de allerstørste navne inden for den centrallyriske tradition i dansk lyrik, Emil Aarestrup og Sophus Claussen, er fraværende. Fortrinlig lyrik bliver ikke uden videre til sang på folkets læber. Det gør derimod fra tid til anden digte uden megen sul på kroppen. Som nu Fritz Andersens *biedermeieridyl* “I skovens dybe stille ro”, skrevet i 1864, og i 2004 at finde på det forslag til kanon for sange og salmer, som Modersmål-Selskabet da offentliggjorde. Finn Slumstrup noterer, at det beskedne “A.” under det oprindelige tryk fik mange til at tro, at ophavsmanden var en noget mere kendt Andersen.⁷ Slumstrup noterer også, at jazzbassisten Niels-Henning Ørsted Pedersens to indspilninger, med henholdsvis Kenny Drew og Oscar Peterson ved pianoet, har bidraget kraftigt til sangens aktuelle popularitet.⁸ Hermed peger han på et mere alment forhold: at en melodi kan være en sangs halve lykke, ligesom også det omvendte kan være tilfældet.

*

Sangbogen såvel som håndbogen må vurderes ikke som kritiske udgaver, men som brugsbøger – og følger, som det er “normalt” for den type udgivelser, retskrivningen af 1948. Ikke desto mindre må man kunne fordrø respekt for teksterne, specielt hvor der er

⁷ Det ville ellers have været et argument for H.C. Andersen’sk skizofreni, jf. det anførte om angstdigtet fra samme år.

⁸ Pladeselskabet Sony BMG udgav efter NHØP’s død i 2005 en dobbelt-CD, *Friends Forever*, der åbner med en indspilning af sangen (med Oscar Peterson).

tolkningsmæssige implikationer. Det er der f.eks. i Poul Møllers "Rosen blusser alt i Danas have" ("Glæde over Danmark", skrevet på Sydhavet i 1820), endda knyttet til kommateringen. Klerken i Manila og kræmmeren i Batavia er enige om, at Danmark er "et lidet, fattigt land", mens digtets jeg når til den stik modsatte konklusion, at Danmark er "et lidet fattigt land". Generationer af typografer og korrekturlæsere har i sidste strofe indsat det "mangelende" komma, så pointen er gået tabt, men i 18. udgave er tegnsætningen i orden. Galt går det imidlertid i håndbogen, hvor Finn Slumstrup får den forkerte mening ud af, hvad klerken råber og kræmmeren stønner.

At sangbogen i øvrigt kun bringes 10 af digtets 13 strofer, er en anden sag, men også med principielt perspektiv, for hvem er det, hvis evne til at købe sig en nordisk kvindes tro anfægtes? "Kunne du ..." i sjette strofe er jo nemlig ikke digterjegets retoriske selvhenvendelse, men henvendt til en person langt mere skeptisk end klerken og kræmmeren, nemlig "Østens drot", der hængiver sig til "købte friller", mens en eunuk ("den sorte halvmand") sørger for underholdningen. Digtet er altså ikke udtryk for småtristhed over det fallerede og amputerede fædreland, men for glæde over værdier, der stikker dybt og er værd at rejse hjem til. På den baggrund nedtones også kærestesorgen, som bragte Møller ud på rejsen.

Det penible forkortelsesspørgsmål dukker enkelte steder op som en irritation fra bidragydernes side over sangbogsudvalgets dispositioner. F.eks. hos Søren Sørensen, der ærgrer sig over, at Bellmans "Vila vid denna källa" er blevet reduceret til tre strofer med "bedårende landskabsbilleder", når pointen nu er, at Fredman & Co. celebrerer en ifølge titlen "oförmodadt avsked". Finn Slumstrup beklager tilsvarende, at Johannes V. Jensens "Vintergæk er brudt af mulden" figurerer uden sin 5. strofe, hvor barnet standser op og "ser det de voksne ikke ser", digteren dog und-

taget.

Nu er det jo anerkendt praksis at foretage forkortelser, når digte bringes ind i en sangbog, – og i salmebogssammenhæng er det nok snarere normen end undtagelsen. Forkortelser bør imidlertid ikke være meningskorrupperende, som tilfældet er i de anførte eksempler. I nationalsangen, Adam Oehlenschlägers “Der er et yndigt land”, er der i forhold til den oprindelige version sket en drastisk forkortelse, men den skyldes digteren selv og har ikke korrupperet sangen, men “koncentreret” meningen til det substantielle. De oprindelige 12 strofer havde karakter af et prøvekort over, hvad en nationalsang burde indeholde, og kunne ikke fungere efter hensigten, hvorfor Oehlenschläger allerede ved digtets optagelse i *Digtværker*, 1846, kasserede otte af stroferne fra 1823.⁹

Ved kommenteringen er det teksterne, som får mest opmærksomhed, men en nodenøgle passende langt nede på siden signalerer, at turen dér kommer til melodien. Ofte skiftes der samtidig artikelforfatter. Og specielt hvad angår melodipræsentationerne synes der at være en del uenighed om fremgangsmåden. Meget musiktekniske bestemmelser veksler med følelsesbestemte udsagn eller praktiske instrukser, for nu slet ikke at tale om skinbarligt vrøvl. Lisbeth Kiil bemærker, at H.E. Krøyers melodi til nationalsangen trods “vanskelige intervalspring, halvtonetrin og punkterede rytmer” har holdt skansen. Frede Møller oplever, at durtonen i Joh. Crügers melodi til Paul Gerhardts “Hjerte, løft din glædes vinge” medvirker til “at løfte sindet fra det lave mod det hø-

⁹ Håndbogen anfører dateringen 1819 både for den konkurrence om en fædrelandssang, som Oehlenschläger *ikke* deltog i, og for sangen. Konkurrencen blev udskrevet i 1818, og digtet blev utvivlsomt skrevet efter offentliggørelsen i 1820 af de pauvre bidrag, som indkom. Jf. Flemming Conrad, “Konkurrencen 1818 om en nationalsang”, i Ole Feldbæk (red.), *Danske identitetshistorie*, bind 2: *Der er et yndigt land, 1789-1848*, 1991, s. 150-252.

je”. Jens Maibom Petersen formaner i forbindelse med Hans Holms melodi til Erik Lindebjergs “Der er så meget, der kan trykke”: “Husk pauserne og synkoperne – og syng så!” Kirsten Falk finder, at N.K. Madsen-Stengaards melodi til Jeppe Aakjærs “Der dukker af disen min fædrenejord” står bedre til teksten end Carl Nielsens (begge er medtagne i sangbogen), for teksten refererer jo til “et nøjsomt liv i det fattige og dog storladne landskab”; Nielsens melodi er uroligere: “Hvis man forestiller sig linjer gennem hans nodehoveder, vil der fremstå den ene lille høj efter det andet, faktisk mindende om et fynsk landskab”.¹⁰

Aage Jørgensen, Mårslet

¹⁰ S. 498 er en korrekturbesked fra artikelforfatteren Kirsten Falk af redaktøren blevet opfattet som en del af hendes venlige tilrettevisning af Knud Jeppesen, fordi der mangler egalitet i hans melodi til Johannes V. Jensens “Vintergæk er brudt af mulden”.